

MACHADO DE ASSIS

PÁN

MRZÚT

Machado de Assis

Pán Mrzút

Preklad Lenka Cinková

portugalský
inštitút ●

Táto kniha vychádza vďaka finančnej podpore Ministerstva zahraničných vecí
v spolupráci s Nadáciou národná knižnica | Ministerstvo občianstva.

Obra publicada com o apoio do Ministério das Relações Exteriores em cooperação
com a Fundação Biblioteca Nacional | Ministério da Cidadania.

MINISTÉRIO DA
CIDADANIA

MINISTÉRIO DAS
RELAÇÕES EXTERIORES

PÁN MRZÚT

Dom Casmurro, Rio de Janeiro 1998 (prvé vydanie 1899)

Autor © Machado de Assis

Preklad © Lenka Cinková

Úvod © Silvia Slaničková

Projektový manažment Zuzana Chudíková

Zodpovedná redaktorka Anna Pokorná

Grafický návrh AnaPress, s. r. o.

Grafický návrh obálky Martin Mistrík

V publikácii sú použité citáty z diela W. Shakespeara Othello v preklade Eubomíra Feldeka (Ikar 2007), z diela J. W. Goetheho Faust v preklade Mórica Mittelmanna-Dedinského (Spolok sv. Vojtecha 2018) a zo Svätého písma (Spolok sv. Vojtecha 2009).

Tlač EXPRESPRINT s. r. o., Partizánske

Slovak edition © Portugalský inštitút

Bratislava 2019

www.portugal.sk

Printed in the Slovak Republic

ISBN 978-80-973160-4-4

Machado de Assis

Machado de Assis – majster ilúzie a irónie

Milý čitateľ, ctihodná čitateľka (ak si smiem požičať oslovenie, ktoré používa protagonista tejto knihy Bento Santiago), v rukách držíš posledný diel románovej trilógie Machada de Assisa, ktorý sa pokladá za jej vyvrcholenie nielen pre časovú súslednosť, ale najmä pre umeleckú vyzretosť. Prvý román *Posmrtné pamäti Brása Cubasa* vyšiel v roku 1881 (v slovenčine v 2018), druhý, *Quincas Borba*, sa k brazílskemu publiku dostal v roku 1891 (v slovenčine v 2016) a *Pána Mrzúta* vydal Machado s odstupom necelých desať rokov, v 1899.

Machado de Assis napísal okrem spomínaných troch románov ďalších šesť, niekoľko divadelných hier, básní a viac než dvesto poviedok, z ktorých nejedna by ho tiež zaradila medzi spisovateľov svetového formátu. A uváž, milý čitateľ, z akého prostredia jeden z najvýznamnejších brazílskych spisovateľov pochádzal. Jeho otec bol mulat, potomok oslobodených otrokov, matka imigrovala ešte ako dieťa s rodinou z portugalských Azor a pracovala ako práčka. Narodil sa teda do chudobných pomerov, školu navštevoval nepravidelne, vzdelával sa prevažne ako samouk a okrem toho trpel na rozličné zdravotné problémy, medzi inými aj na epilepsiu. Zamestnal sa však ako učeň v tlačiarňi a na odporúčanie spisovateľa Manuela Antônia de Almeidu začal písať a prispievať do viacerých periodík. Čoskoro sa etabloval v literárnych a kultúrnych kruhoch a prenikol do prostredia vyššej spoločnosti v Riu de Janeiro, ktorá sa mu stala hlavným zdrojom inšpirácie. Publikoval eseje, prekladal svetových klasikov a okrem spisovateľskej dráhy pôsobil aj ako verejný funkcionár. V roku 1897 spoluzakladal Brazílsku literárnu akadémiu a zvolili ho za jej prvého predsedu. Zomrel ako šesťdesiatdeväťročný, obdivovaný a uznávaný spoločnosťou.

Vráťme sa však, drahý čitateľ, k jeho románovej tvorbe. Dielom *Posmrtné pamäti Brása Cubasa* priniesol Machado do brazílskej literatúry celkom nový štýl, skoncoval s dovtedajším úzom pri písaní diel (ktorý sám nasledoval) a porušil zabehané pravidlá. Nielenže nerozpráva príbeh v tretej osobe a vkladá ho do úst protagonistovi, ale tento protagonista je dokonca po smrti. V podobne novátorskom duchu pokračuje aj v ďalších románoch. Všetky tri sa vyznačujú krátkymi kapitolami, neraz so svojráznymi nadpismi, množstvom odbočení a filozofických vsuviek a dialógom

s čitateľom, ktorý je súčasťou diela a nielen pasívnym pozorovateľom. Hoci jeho diela zaraďujeme do realizmu, autor nevytvára objektívnu realitu a nezrejmjuje dôvody konania svojich postáv, naopak, čitateľa zámernie mátie. Využíva brilantný humor, satiru a iróniu, ktorej objektom je riodejaneirská smotánka. Píše o pokrytctve, nevere, egoizme, túžbe po moci a stúpaní po spoločenskom rebríčku, ale bez úsilia moralizovať či naprávať spoločnosť. Ovplyvnený svojimi divadelnými začiatkami sa stavia skôr do pozície mimoriadne pozorného diváka, ktorý poľahky prehliadne masky hercov na javisku. A keďže spomínané stránky ľudskej náture sú univerzálne a od Machadoových čias sa príliš nezmenili, jeho romány sú aktuálne aj dnes.

Čo ťa teda, milý čitateľ, môže osloviť v románe *Pán Mrzút*? Pán Mrzút, vlastným menom Bento Santiago, je hlavnou postavou a rozpráva nám príbeh svojho života. Od detstva a dospievania cez lásku k dievčine menom Capitu až po žiarlivosť a posadnutosť, ktoré ho priviedli do súčasnej situácie. Bento z tohto rozprávania vychádza ako úprimný, priamy, ba až naivný mladík. Môžeme však skutočne veriť spomienkam muža, ktorý má prezývku Mrzút a jeho dve tváre sú akýmsi brazílskym doktorom Jekylom a pánom Hydrom? Môžeme sa spoľahnúť na slovo právnika, ktorého celoživotnou úlohou je prezentovať iba jednu stranu pravdy a možno sa teraz obhajuje pred nami i pred sebou? Vieme s istotou povedať, aká je Capitu, keď sama v diele nič nehovorí a všetky jej činy nám prezentuje svojou optikou Bento? Machado de Assis, ukrytý za svojho protagonistu, ktorý je fiktívnym autorom diela, sa zahráva s čitateľom, ponúka mu niekoľko možných vysvetlení a ciest, nikdy neprehrádza a nevysvetľuje priveľa. Hoci je *Pán Mrzút* v jadre román o osude jedného manželstva, pripomína nám detektívku, v ktorej striehneme na akýkoľvek spisovateľov náznak, aby sme vypátrali páchatela. S jediným zásadným rozdielom – riešenie zločinu nie je dané v knihe, ale v čitateľovej myslí a je podmienené jeho svetonázorom, nastavením a životnou situáciou. A tak, hoci má *Pán Mrzút* už stodvadsať rokov, je živým dielom, ktoré znova a znova inšpiruje ďalšie interpretácie. Nech sa páči, drahý čitateľ, zahĺb sa do Machadovo ľubostného trojuholníka, skús rozmotáť spleť jeho narážok, ale nezabúdaj, že sa rád hrá na ilúzie, podsúva domnienky a pravda je iba relatívna.

Silvia Slaničková, prekladateľka

Kapitola I O NÁZVE

Raz večer, keď som sa vracal z mesta do Engenho Novo, vo vlaku z hlavnej stanice som stretol jedného chlapca zo susedstva, ktorého som poznal z videnia a podľa klobúka. Pozdravil ma, prisadol si ku mne, hovoril o mesiaci a o ministroch, a nakoniec sa pustil recitovať verše. Cesta bola krátka a verše azda tiež neboli najhoršie. Stalo sa však to, že som bol unavený, nuž som tri- či štyrikrát zatvoril oči – aj to stačilo, aby prestal čítať a strčil si verše do vrečka.

„Pokračujte,“ nabádal som ho, lebo som sa práve prebral.

„Už som skončil,“ zamrmlal.

„Sú veľmi pekné.“

Spravil pohyb, akoby ich chcel znova vytiahnuť, no ostalo len pri tom. Bol rozladený. Na ďalší deň o mne začal šíriť nepekné reči a napokon mi vymyslel prezývku Pán Mrzút. Susedia, ktorí mlčanlivosť a uzavretosť nemajú v láske, ju začali používať, až sa nakoniec ujala. Nenahneval som sa. Vyrozprával som tú príhodu priateľom z mesta a oni ma tak zo žartu začali nazývať, niektorí aj v odkazoch: „Pán Mrzút, v nedeľu k tebe prídem na obed.“ „Pán Mrzút, chystám sa do Petrópolisu, ten dom, kde budem, vyzerá úplne ako v Porýní, vylez z tej svojej jaskyne v Engenho Novo a príď na dva týždne za mnou.“ „Milý Pán Mrzút, len si nemysli, že sa vyhneš zajtrašej návšteve divadla. Môžeš prespať tu v meste – u mňa dostaneš izbu, čaj i posteľ, nedám ti jedine ženu.“

Neotvárajte slovníky. Mrzút tu nemá taký význam, aký mu prisudzujú ony, ale taký, aký mu prisúdil prostý ľud – človek tichý a uzavretý do seba. Slovo pán je myslené ironicky, naznačuje, že si o sebe priveľa

namýšľam. A to všetko len preto, že som zadriemal vo vlaku! Nenašiel som pre svoje rozprávania lepšie názov – ak mi do konca knihy nič nepríde na um, nechám tento. Básnik z vlaku sa aspoň dozvie, že voči nemu neprechovávam hnev. A keďže názov je jeho, ak sa trochu posnaží, môže si predstavovať, že mu patrí aj celé dielo. Niektoré knihy majú od svojich autorov iba názov – iné ani toľko.

Kapitola II

O KNIHE

Teraz, keď som vysvetlil názov, prejdem k písaniu knihy. Ešte predtým si však povedzme, aké dôvody ma primali vziať do ruky pero.

Žijem sám s jedným sluhom. Dom, v ktorom bývam, mi patrí; nechal som ho takto postaviť zámerne, vedený túžbou takou nezvyčajnou, až sa ma zmocňujú rozpaky, keď ju mám položiť na papier, ale dobre teda. Jedného dňa pred mnohými rokmi mi napadlo postaviť v Engenho Novo presnú napodobeninu domu na niekdajšej Koňozhubnej ulici, v ktorom som vyrastal – tak, aby mal rovnakú podobu i hodnotu ako ten pôvodný, ktorý už nestál. Staviteľ i maliar mojím pokynom porozumeli výborne: je to taký istý jednoposchodový dom s troma oknami vpredu a verandou vzadu, s tými istými miestnosťami a spálňami. V tej hlavnej zdobí strop a steny približne rovnaká maľba: girlandy z drobných kvietkov a tu a tam veľké vtáky, ktoré ich berú do zobáka. Na strope je v každom rohu postava znázorňujúca jedno ročné obdobie, uprostred stien trónia medailóny Caesara, Augusta, Nera a Massinisu a pod nimi sú napísané ich mená... Prečo sa niekto rozhodol práve pre tieto osobnosti, neviem. Keď sme sa nastahovali do domu na Koňozhubnej ulici, tieto dekorácie už tam boli; pochádzali z predchádzajúceho desaťročia. Prirodzene, bolo to obdobie, keď u nás všetci chceli mať steny s klasickým nádychom, zdobené postavami z antiky. Zvyšok je tiež veľmi podobný. Mám malý statoček, kde pestujem kvety, zeleninu a prasličník, je tam studňa a nádrž na pranie. Používam starý riad a starý nábytok. Tak ako kedysi, aj tu je badateľný kontrast medzi pokojným životom vnútri a hlučným životom vonku.

Mojím jasným cieľom bolo spojiť dva konce života a v starobe sa vrátiť do čias dospievania. Nuž, nepodarilo sa mi vzkriesiť to, čo bolo, ani čím som bol. Tvár je azda rovnaká, no výraz v nej už je iný. Keby mi chýbali len ostatní, dobre; človek dokáže prekonať to, že niekoho stratí. No chýbam ja sám, a tento nedostatok mení všetko. To, s čím mám do činenia, by sa dalo – hoci nedokonalosť – prirovnať k prípravku, ktorým sa farbía vlasy či brada a ktorý pomáha uchovávať vonkajší vzhľad, ako sa tomu hovorí pri pitvách; no vnútro sa nedá prefarbiť. Rodný list, podľa ktorého by som mal dvadsať rokov, môže oklamať druhých, ako každý falošný dokument, ale mňa nie. Ostali mi len priatelia z nedávnych čias, tí starší sa už všetci pobrali voňať fialky odspodu. Čo sa týka priateľiek, niektoré poznám pätnásť rokov, iné kratšie, a takmer všetky sú presvedčené o vlastnej mladosti. Dve či tri by o nej dokázali presvedčiť aj ostatných, ale ak im chce človek porozumieť, musí často listovať v slovníku, a to je únavné.

Odlisný život neznamená horší život; chcem povedať niečo iné. Pri pohľade späť sa mi môj niekdajší život v istých ohľadoch nevidí až taký nádherný, ako som sa kedysi nazdával, no takisto je menej trnistý a strastiplný, a uchovávam si z neho niekoľko nežných a čarovných spomienok. Pravda je taká, že zriedka chodím do spoločnosti a málo rozprávam. Nemám veľa rozptýlenia. Väčšinu času venujem zelenine, kvetom a čítaniu; dobre jem a spánok tiež nemám najhorší.

Keďže všetko človeka časom unaví, aj táto monotónnosť ma už začala vyčerpávať. Chcel som zmenu a vymyslel som, že napíšem knihu. Napadlo mi písať o práve, filozofii či politike, chýbal mi však dostatok síl. Potom som uvažoval, že spíšem Históriu predmestí, menej nezáživnú, než sú pamäti pátra Luísa Gonçalvesa, v ktorých rozpráva o meste; bolo by to skromné dielo, ale na začiatok by si vyžadovalo štúdium dokumentov a dátumov, a to je veľmi suchopárne a zdĺhavé. Vtedy sa mi prihovorili busty namaľované na stenách a povedali mi, že keď už mi ony nedokážu zreprodukovať príbehy zo zašlých čias, nech sa aspoň ja chopím pera a nejaké vyrozprávam. Rozprávanie mi azda navodí ilúziu a navštívia ma duchovia minulosti, tak ako básnika – nie toho z vlaku, ale toho, čo napísal Fausta: „Postavy vratké, zas ma oblieťate...“

Táto myšlienka ma natoľko rozveselila, že sa mi ešte teraz trasie pero v ruke. Áno, Nero, Augustus, Massinisa aj ty, veľký Caesar, čo ma nabádaš, aby som písal, ďakujem vám za radu – dám na papier spomienky, ako mi budú prichádzať na um. Tak znova prežijem to, čo som prežil, aj pripravím si ruku na vznik nejakého významnejšieho diela. Hľa, začnime teda jedným dôležitým novembrovým popoludním, na ktoré som nikdy nezabudol. Boli aj mnohé iné, lepšie i horšie, no toto jedno sa mi výnimočne vrylo do pamäti. Ak budeš čítať ďalej, pochopíš prečo.

Kapitola III ODHALENIE

Práve keď som sa chystal vojsť do obývačky, začul som svoje meno a skryl som sa za dvere. Bývali sme v dome na Koňozhubnej ulici, bolo to v novembri, v roku, ktorý je už dosť dávno minulý, ale nebudem meniť dátumy len preto, aby som sa zapáčil ľuďom, ktorí nemajú radi staré príbehy: bolo to v roku 1857.

„Pani Glória, stále ste rozhodnutá, že Bentinha pošlete do seminára? Je najvyšší čas, a už teraz môžu nastať problémy.“

„Aké problémy?“

„Veľké problémy.“

Mama chcela vedieť, o čo ide. José Dias sa na chvíľu pohrúžil do seba, potom sa šiel pozrieť, či niekto nie je na chodbe, mňa si nevšimol, vrátil sa a stíšeným hlasom povedal, že problémy majú pôvod v susednom dome u Páduovcov.

„U Páduovcov?“

„Už nejaký čas som vám to zamýšľal povedať, no nenašiel som odvahu. Podľa mňa nie je pekné, že sa náš Bentinho stále zašiva v nejakom kúte s Korytnačiakovou dcérou – toto je ten problém, lebo ak sa do seba zahľadia, bude vás stáť veľa námahy oddeliť ich od seba.“

„Nemyslím. Akože sa zašiva?“

„To sa len tak hovorí. Sú stále spolu, ostatným sa vyhýbajú. Bentinho u nich trávi celé dni. Tá malá vôbec nemá rozum, jej otec sa tvári, že nič nevidí; asi dúfa, že sa to vyvinie tak, aby... Áno, viem, vy neveríte,

že by niekto konal takto vypočítavo, o každom si myslíte, že má dobré srdce...“

„Ale, pán Dias, ja som ich predsa videla, ako sa hrajú, a nikdy nerobili nič podozrivé. Veď len pomyslíte na ich vek, Bentinho má sotva pätnásť rokov, Capitu minulý týždeň dovърšila štrnásť – sú to také veľké deti. Nezabúdajte, že spolu vyrastali, od tej veľkej povodne pred desiatimi rokmi, ktorá Páduovcov pripravila o väčšinu majetku. Tam sa začali naše vzťahy. Mám tomu veriť?... Cosme, brat môj, čo si myslíš ty?“

Strýko Cosme odvetil stručným „Ale no!“, ktoré, preložené do bežnej reči, znamenalo: „José Dias príliš špekuluje; nechajte deti, nech sa zabávajú, ja sa tiež zabávam; kde je backgammonová súprava?“

„Áno, podľa mňa sa mýlite.“

„Môže byť, milá pani. Kiežby ste mali pravdu, no verte, že by som sa o tom nezmieňoval, keby som si všetko najprv dôkladne neoveril...“

„Tak či onak, už je pomaly čas,“ prerušila ho mama. „Zariadim, aby išiel do seminára čo najskôr.“

„Nuž, najdôležitejšie je, že ste neupustili od zámeru vychovať z neho kňaza. Bentinho sa musí podriadiť želaniu svojej matky. Navyše, v Brazílii to v cirkvi môže dotiahnuť ďaleko. Nezabúdajme, že ústavodarnému zhromaždeniu predsedal biskup a že páter Feijó viedol impérium...“

„Viedol ho akurát tak do pekla!“ skočil mu do reči strýko Cosme, ktorý sa dal ovládnuť dávnou politickou nevráživosťou.

„Odpusťte, pán doktor, ja sa nikoho nezastávam, iba uvádzam fakty. Chcem len povedať, že cirkev má v Brazílii ešte stále významné postavenie.“

„Vy sa chcete akurát tak dať poraziť v backgammone. No tak, choďte mi po tú súpravu. Čo sa týka chlapca, ak sa má stať kňazom, naozaj bude lepšie, ak nezačne odriekať modlitby kdesi za zatvorenými dverami. Ale počuj, Glória, naozaj je nevyhnutné poslať ho do seminára?“

„Je to sľub, treba ho splniť.“

„Viem, že si to sľúbila... ale taký sľub... ja neviem... Myslím, že po dôkladnej úvahe... Čo si myslíš ty, sesternica Justina?“

„Ja?“

„Je pravda, že každý človek si sám najlepšie rozumie,“ pokračoval strýko Cosme, „a Boh rozumie všetkým. No sľub daný pred toľkými

rokmi... Ale, čo sa deje, Glória, sestra moja? Plačeš? No toto! Vari je to dôvod na plač?“

Mama sa vysmrkala a neodpovedala. Sesternica Justina sa zdvihla a podišla k nej. Nasledovalo hlboké ticho, počas ktorého som sa už-už chystal vojsť do miestnosti, no zadržala ma vyššia moc, nové pocity... Nepočul som slová, ktorými strýko Cosme prerušil mlčanie. Sesternica Justina mamu napomínala: „Glória! Sesternica!“ José Dias sa ospravedlňoval: „Keby som to bol vedel, nič by som nepovedal, ale spomenul som to, pretože si vás vážim, z úcty k vám, z oddanosti, z nutnosti splniť si nepríjemnú povinnosť, nanajvýš nepríjemnú povinnosť...“

Kapitola IV

NANAJVÝŠ NEPRÍJEMNÁ POVINNOSŤ

José Dias miloval superlatívy. Používal ich, aby svojim myšlienkam dodal nádych veľkoleposti; ak myšlienky chýbali, slúžili aspoň na predĺženie vety. Vstal a išiel po backgammonovú súpravu, ktorá sa nachádzala v niektorej inej izbe. Pevne som sa pritisol k stene a videl som, ako okolo mňa prechádza v naškrobených bielych nohaviciach so štipcami, v plášti a s vystuženou kravatou. Bol posledným mužom v Riu de Janeiro a možno aj na celom svete, ktorý ešte nosil na nohaviciach štipce. Nohavice nosil krátke, aby sa mu v spodnej časti nezhrňali. Kravata z čierneho saténu vystužená kovovým oblúkom mu znehybňovala krk; vtedy to bolo v móde. Lhký domáci kartúnový plášť na ňom vyzeral ako slávnostný frak. Bol chudý, kostnatý, na hlave sa mu začínala tvoriť plešina. Mohol mať tak päťdesiatpäť rokov. Pohyboval sa zvyčajným pomalým krokom – jeho pomalosť nebola ospalá a lenivá, ale vypočítaná a premyslená, výsledok logického úsudku, premisa, z nej vyplývajúci dôsledok a z neho vyplývajúci záver. A teraz mal nanajvýš nepríjemnú povinnosť!

Kapitola V

PRISŤAHOVALEC

Nie vždy sa pohyboval tak pomaly a meravo. Niekedy vzletne gestikuloval, rýchlo a svižne sa hýbal a oba druhy pohybu boli preňho rovnako prirodzené. Ak bolo treba, výdatne sa smial, nahlas a bez úprimnej radosti, ale vedel ju tak dobre predstierať, až sa zdalo, že sa spolu s ním smejú jeho líca, zuby, oči, celá jeho tvár, celá jeho postava a celý svet. Vo vážnych chvíľach sa tváril veľmi vážne.

Prisťahoval sa k našej rodine už pred mnohými rokmi; otec vtedy ešte žil na statku v Itaguaí a ja som sa práve narodil. Jedného dňa sa zjavil, vydával sa za lekára-homeopata; mal so sebou príručku a lekárničku. V tom čase sa akurát rozmohli horúčky: José Dias vyliečil správcu a jednu otrokyňu a nechcel za to nijakú odmenu. Otec mu teda navrhol, aby tam s nami ostal, a ponúkol mu skromný plat. José Dias odmietol so slovami, že zdravie treba priniesť aj do trávových chatrčí chudákov.

„A kto vám v tom bráni? Chodte, kam len chcete, ale nasťahujte sa k nám.“

„Vrátim sa o tri mesiace.“

Vrátil sa o dva týždne, prijal ubytovanie a jedlo bez ďalších odmien, s výnimkou prípadného vreckového počas sviatkov. Keď otca zvolili za poslanca a odsťahoval sa s rodinou do Ria de Janeiro, José Dias išiel s nimi a dostal izbu na opačnom konci statku. Jedného dňa, keď v Itaguaí opäť vypukli horúčky, otec ho požiadal, aby sa zašiel pozrieť na našich otrokov. José Dias mlčal, vydýchol, a napokon sa priznal, že nie je lekár. Privlastnil si tento titul, aby sa mu ľahšie šírila nový liečiteľský smer, a spravil tak až po dlhom, únavnom štúdiu, no svedomie mu nedovolilo prijímať ďalších pacientov.

„Ale minule ste ich vyliečili.“

„Áno, najvýstižnejšie by však bolo povedať, že ich vyliečili lieky, o ktorých som sa dočítal v knihách. To ony ich uzdravili, s Božou pomocou. Ja som iba obyčajný šarlatán... Nevravte, že nie; dôvody môjho konania mohli byť a aj boli dôstojné – v homeopatii je pravda – a aby

som poslužil pravde, klamal som. No prišiel čas uviesť všetko na pravú mieru.“

Neposlali ho preč, ako vtedy žiadal; otec sa už bez neho nevedel zaobiť. Podarilo sa mu dosiahnuť, že ho chceli a potrebovali – jeho neprítomnosť bola citelná, akoby patril do rodiny. Keď otec zomrel, nesmierne ho to vzalo, ako som počul, lebo sám si to nepamätám. Mama si to veľmi cenila a nedovolila, aby odišiel zo statku. Na siedmy deň, po zádušnej omši, sa s ňou prišiel rozlúčiť.

„Ostaňte, José Dias.“

„Ako si prajete, milá pani.“

Otec mu v závete zanechal malé dedičstvo – jeden cenný papier a niekoľko pochvalných slov. Odpísal si ich, zarámoval a zavesil v izbe nad posteľou. „Toto je najvzácnejší cenný papier,“ hovorieval často. Časom si v rodine získal určitú autoritu, alebo prinajmenšom akúsi vážnosť; nezneužíval ju a svoj názor vedel vyjadriť s pokorou. Napokon, bol to priateľ, nepovedal by som dokonalý, ale na svete nie je všetko dokonalé. A nemysli si, že mal sklon k poníženosti; ak chválil, tak skôr z vypočítavosti než preto, že by ho k tomu viedla jeho povaha. Oblečenie mu vydržalo dlho; na rozdiel od ľudí, ktorí si nové šaty zakaždým rýchlo zašpinili, on nosil svoje staré pekne vykefované, vyžehlené, zaplátané a pozapínané, skromné, ale elegantné. Bol sčítaný, hoci nedôsledne, ale dostatočne na to, aby dokázal pútavo konverzovať na večierkoch či pri dezerte, objasniť nejaký jav, hovoriť o vplyvoch tepla a chladu, o póloch a o Robespierrovi. Často spomínal svoju cestu do Európy a vravieval, že nebyť nás, už by sa tam bol vrátil – mal priateľov v Lisabone, ale naša rodina, ako hovorieval, bola hneď po Pánu Bohu pre neho všetkým.

„Po Pánu Bohu či pred ním?“ opýtal sa jedného dňa strýko Cosme.

„Po ňom,“ odvetil José Dias zbožne.

Mojej mame, ktorá bola veľmi nábožná, sa páčilo, že kladie Boha na patričné miesto, a uznanlivo sa usmiala. José Dias jej poďakoval kývnutím hlavy. Mama mu občas dávala zopár drobných. Strýko Cosme, ktorý pracoval ako advokát, mu zveroval kópie úradných spisov.

Kapitola VI

STRÝKO COSME

Strýko Cosme žil u mojej mamy, odkedy ovdovela. On už bol vtedy vdovec, tak ako aj sesternica Justina; bol to dom, kde žili traja vdovci.

Život sa často vplyvom osudu nevyvinie podľa predstáv. Strýko Cosme študoval, aby si neskôr mohol dopriať pokojný život kapitalistu, na súde však nezbohatol – plat mu vystačil ledva na stravu. Mal kanceláriu na bývalej Huslovej ulici neďaleko súdu, ktorý sídlil v budove niekdajšieho cirkevného súdu. Zaoberal sa trestným právom. José Dias si nikdy nedal ujst' strýkove obhajoby. To on mu obliekal a vyzliekal talár a na konci nešetril gratuláciami. Doma vždy rozprával, ako pojednávanie prebiehalo. Akokoľvek bol strýko skromný, neodpustil si spokojný úsmev.

Bol veľký a tučný, ťažko dýchal a mal ospalivé oči. Medzi moje najstaršie spomienky patrí pohľad naňho, ako každé ráno vysadá na kobyľku, ktorú mu dala moja mama a na ktorej sa vozil do kancelárie. Černoch, ktorý mu ju priviedol zo stajne, držal uzdu, strýko zdvihol nohu a vložil ju do strmeňa; zatým nasledovala minúta oddychu či úvah. Potom sa prvýkrát odrazil, už-už sa zdalo, že sa jeho telo zdvihne, ale nestalo sa tak; odrazil sa druhýkrát, výsledok bol rovnaký. Nakoniec, o pár dlhých okamihov strýko Cosme pozbieral všetku telesnú i duševnú silu, naposledy sa odrazil od zeme a tentoraz dopadol do sedla. Kobyľka len zriedkakedy nedala najavo, že jej na chrbte práve pristála váha sveta. Strýko Cosme sa pohodlne usadil a kobyľka odklusala.

V pamäti mi ostalo aj to, čo mi spravil raz popoludní. Hoci som sa narodil na vidieku (odkiaľ som odišiel ako dvojročný) a napriek tomu, aké boli v tom čase zvyky, nevedel som jazdiť a koní som sa bál. Strýko Cosme ma schytil a vysadil na kobyľku. Keď som sa ocitol tak vysoko (mal som vtedy deväť rokov), sám a bez pomoci, a videl som, ako ďaleko som od zeme, spustil som zúfalý krik: „Mami! Mami!“ Mama celá bledá a roztrasená pribehla, myslela si, že ma azda niekto derie z kože, zložila ma, pohladkala a brat sa jej opýtal: „Teda, Glória, taký veľký chlapec, a bojí sa krotkej kobyľky?“

„Nie je zvyknutý.“

„Nech si zvykne. Či už bude kňazom, alebo nie – ak bude vikárom na vidieku, bude potrebovať jazdiť na koni, a aj keby sa kňazom nestal, ak sa zatúži ukazovať ako ostatní chlapci, a nebude to vedieť, bude z toho viniť teba, Glória.“

„Tak nech ma vini; mám oňho strach.“

„Strach! Prosím ťa, strach!“

Pravda je taká, že jazdiť som sa naučil až oveľa neskôr, ani nie tak pre potešenie ako preto, že som sa hanbil pred ľuďmi priznať, že to neviem. „Až teraz začne naozaj dvoriť dievčatám,“ povrávalo sa, keď som začal chodiť na lekcie. O strýkovi Cosmem sa to povedať nedalo. Preňho bolo jazdenie starým zvykom a nutnosťou. Zálety ho už nezaujímali. Hovorilo sa, že zamladi bol miláčikom žien a navyše nadšeným straníkom, no zápal pre politiku i ľubostné dobrodružstvá odplavili roky a zostávajúcim verejným či súkromným myšlienkam urobila koniec tučnota. Teraz sa venoval len pracovným povinnostiam, láske nie. Voľný čas trávil pozorovaním sveta a hraním. Sem-tam rozprával vtipy.

Kapitola VII

PANI GLÓRIA

Moja mama bola dobrá žena. Keď jej zomrel manžel, Pedro de Albuquerque Santiago, mala tridsaťjeden rokov a mohla sa vrátiť do Itaguaí. Nešla, chcela žiť blízko kostola, kde pochovali môjho otca. Predala malý statok a otrokov, čo k nemu patrili, kúpila ďalších, ktorých poslala na zárobok alebo prenajala, zo desať budov a niekoľko cenných papierov, a ostala v dome na Koňozhubnej ulici, kde žila počas posledných dvoch rokov manželstva. Bola dcérou istej dámy z Minas Gerais, ktorá zas bola dcérou istej dámy zo São Paula, z rodiny Fernandesovcov.

Tak teda v tom roku Pána 1857 mala pani Maria da Glória Fernandes Santiagová štyridsaťdva rokov. Stále bola pekná a svieža, ale akokoľvek sa ju príroda pokúšala ochrániť pred vplyvom plynúceho času, ona pozostatky svojej mladosti tvrdohlavo skrývala. Nosila výlučne tmavé šaty bez ozdôb a pléd preložený do tvaru trojuholníka, na hrudi zopnutý kameovou brošňou. Vlasy rozdelené v strede pútcom pridržiaval na šiji starý hrebienok z korytnačiny; niekedy si ich schovávala pod biely čepiec

s volánmi. V nízkych, nehlučných kožených topánkach chodila sem a tam, a od rána do večera dozerala na priebeh všetkých prác v celom dome.

Mám tu na stene jej portrét, hneď vedľa portrétu jej manžela, viseli aj v starom dome. Farby veľmi stmavli, ale stále ich oboch vidieť. Na otca sa vôbec nepamätám, matne si spomínam len na to, že bol vysoký a nosil obrovskú parochňu; na portréte má okrúhle oči, ktoré ma všade sledujú. Tento efekt maľby ma v detstve desil. Krk mu obopína veľakrát obtočená čierna kravata, tvár má hladko oholenú, s výnimkou malej plochy tesne pri ušiach. Mama je na obraze krásna. Má na ňom dvadsať rokov a v prstoch drží kvet, akoby ho chcela ponúknuť manželovi. Z tváří im možno vyčítať, že keby sa dalo manželské šťastie prirovnať k lotérii, oni si kúpili žreb a vyhrali hlavnú cenu.

Z toho usudzujem, že lotérie by sa nemali rušiť. Žiaden víťaz ich ešte neoznačil za nemorálne, tak ako sa nikto nestožoval na Pandorinu skrinku iba zato, že v nej nádej ostala až naspodku – niekde predsa musela ostať. Tu ich mám oboch, niekdajších mladých manželov, milovaných, blahoslavených, ktorí sa pobrali na druhý svet, a tam si pravdepodobne ďalej žijú ako vo sne. Keď sa mi lotéria i Pandora zunujú, zdvihnem oči k nim a zabudnem na nevýherné lósy i zlovestnú skrinku. Na portrétach vyzerajú ako živí. Mama podáva manželovi kvet a zdá sa, akoby vravela: „Som len tvoja, môj statočný rytier!“ Otec hľadá na prítomných a hovorí: „Len sa pozrite, ako ma táto dievčina ľúbi...“ Neviem, či ich sužovali choroby, tak ako netuším, či mali ťažkosti: bol som len dieťa a na začiatku som ani nebol na svete. Pamätám si, že keď otec zomrel, mama veľa plakala. Ale tu mi visia ich portréty a zub času nijako nepoznačil výraz v ich tvárach. Vyzerajú ako fotografie, na ktorých niekto zachytil stelesnené šťastie.

Kapitola VIII

JE ČAS

Ale je čas vrátiť sa k tomu novembrovému popoludniu, ktoré bolo jasné, chladné a pokojné ako náš dom a časť ulice, kde sme bývali. Predstavovalo skutočný začiatok môjho života; všetko, čo sa odohralo